

Jord kan

Kroppen läggs på en bädd av hö och halm. Ett lock sluter tätt över karet som också rymmer 200 liter vatten och luft. Efter 40 dagar återstår jord. Den nya begravningsmetoden finns redan i Tyskland, och om Sverige vill kan den komma hit.

du åter bli.

TEXT MALIN CLAUSSON FOTO LISA THANNER

V **I SÄGER DET I VÅR KRISTNA** begravningsceremoni: "Av jord är du kommen, jord ska du åter bli." Men i Sverige blir vi än så länge antingen aska eller kistbegravda och långsamt förruttnade under 25–50 år. Det sistnämnda är inte längre så vanligt. Drygt åtta av tio svenskar kremas idag. Så ser siffrorna ut även i Tyskland, ett land lika sekulariserat som Sverige och med liknande lagstiftning gällande begravningsfrågor. Här är dock kremation en verksamhet som drivs av privatägda företag. Det, samt att 2 500 personer dör i Tyskland varje dag (i Sverige knappt 250), kan förklara att tyskarna nu är först i Europa med att ha utvecklat och godkänt en ny begravningsmetod: Reerdigung. På svenska "återjordning". En så kallad "aerob" process där luften som tillförs skapar en näringsrik mull, till skillnad från förruttningen som sker vid en kistbegravning 1,5–2 meter under jord. Där finns inget syre. Och utan syre kan inget växa.

Men innan vi går in på de miljötekniska detaljerna tar vi den personliga berättelsen bakom det som nyligen har hänt i den nordtyska delstaten Schleswig-Holstein.

– För några år sedan satt jag och pratade med min gamla farmor om döden och på vilket sätt hon ville gå vidare. Farmor var inte attraherad av vare sig kremation eller kistbegravning. Hon tyckte att det vackraste sättet skulle vara att åter bli till jord. På så vis kände hon att hon fortfarande kunde vara kvar och dessutom bidra till att något nytt kunde växa.

Ett frö såddes, berättar den unge visionären Pablo Metz som inte kunde släppa tanken på farmors önskan. Tillsammans med ingenjören Max Hüsich startade han företaget Meine Erde.

På fyra år har verksamheten gått från idé till banbrytande aktör på begångelsemarknaden.

Ett internationellt intresse är väckt för vad som nu sker i två små kapell, så kallade "Alvarium", i Mölln och Kiel.

– Deras metod är den miljövänligaste hittills, konstaterar Eva Pohl, universitetsadjunkt i miljöteknik vid Linnéuniversitetet.

I maj gjorde hon ett studiebesök på Meine Erde i Mölln och har efter tagit fram en miljöjämförelse mellan olika begravningsskick genom så kallad

livscykelanalys. I augusti 2024 kunde hon presentera resultatet som visar att den tyska modellen är den som belastar miljön minst. Mindre än den miljövänligaste kremationsmetoden, mindre än traditionell kistbegravning och mindre än den amerikanska återjordningsmodell som sedan några år praktiseras i ett tiotal delstater i USA. Den tar längre tid och innehåller fler komponenter, som träflis och alfalfa.

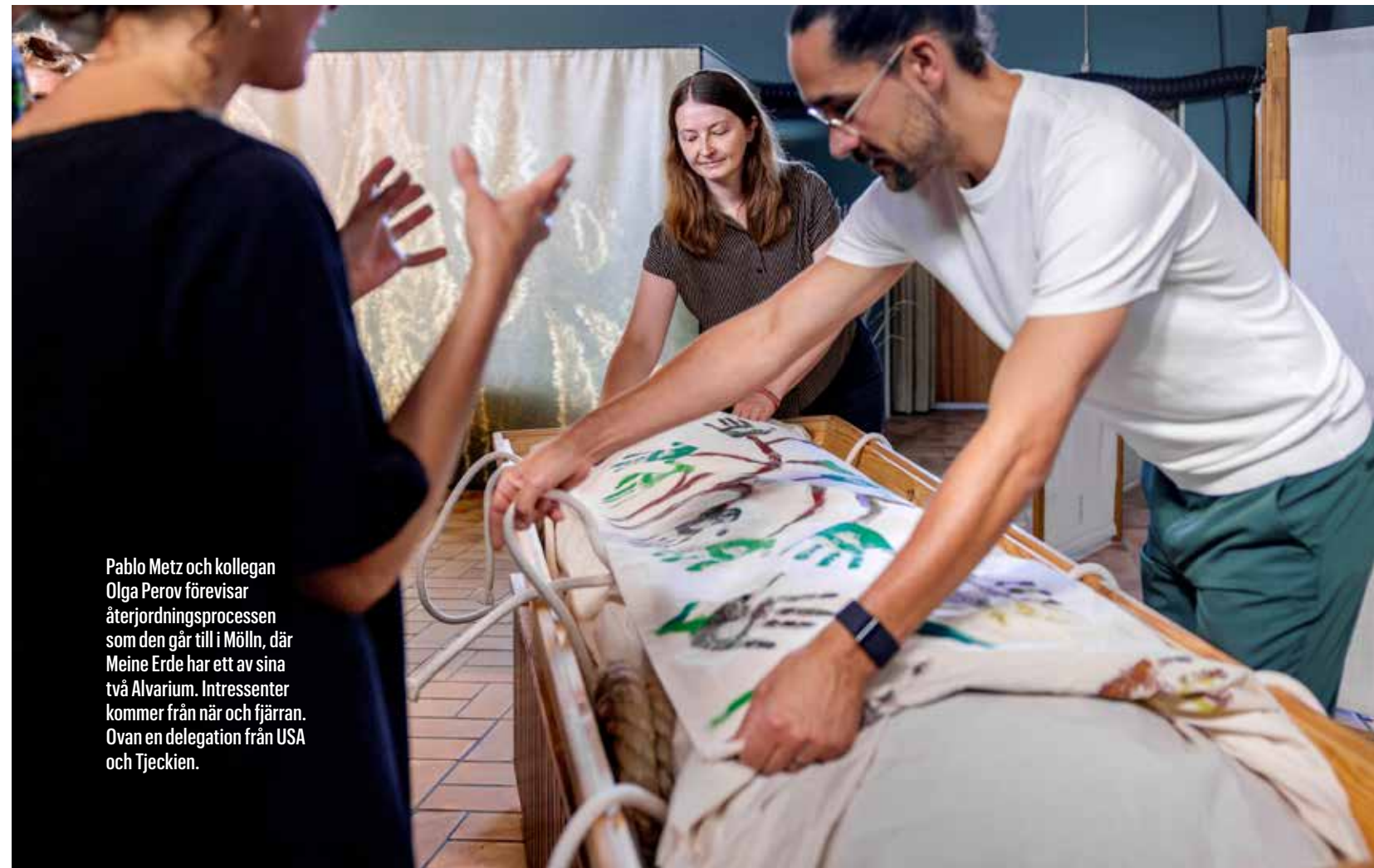
Konkret går det som sker i Tyskland till så här:

Kroppen läggs i ett kar på en bädd av hö och halm fuktat med vatten. Ett lock sluter tätt över karet, vanlig luft leds in och ut och en gång per dygn vaggas den kokong-liknande behållaren sakta, cirka 45 grader. I övrigt sker allt i stillhet. Snart stiger temperaturen och en ekologisk förmultning startar, helt utan kemikaliska tillsatser. På två veckor är det uppemot 80 grader i kokongen och efter 40 dagar är processen klar. Återstår en gedigen mängd mull, motsvarande en människas volym. Det är den tillsatta luften som gör jobbet. Denna så kallade "aeroba" behandling bidrar till den värmeutveckling som gör att patogener, bakterier, försvinner och med det sker förmultning, inte förruttning. Precis som vid kremation skiljs sedan metaller från kvarlevorna, de porösa benresterna följer med mulden ner i jorden och jordsättningen på kyrkogårdar följer i stort samma mönster som vid svensk begravningsordning.

M **ILJÖASPEKTEN ÄR KANSKE** det starkaste argumentet, inte minst i den politiska påverkanskampanjen, och miljötesterna av Meine Erdes metod har varit många för att övertyga beslutsfattarna. Sedan har det gått snabbt och i dag är det möjligt för invånarna i sammanlagt sju regioner i den nordtyska delstaten att välja denna återjordningsmetod. Men tanken på att åter bli till jord attraherar inte enbart av ekologiska skäl. Det visar en nyligen genomförd undersökning bland 2 000 personer i åldern 55+ boende i Schleswig-Holstein som tillfrågades om önskemål kring sin egen begravning. ▶

” Farmor var inte attraherad av vare sig kremation eller kistbegravning. Hon tyckte att det vackraste sättet att gå vidare skulle vara att åter bli till jord.”

Pablo Metz

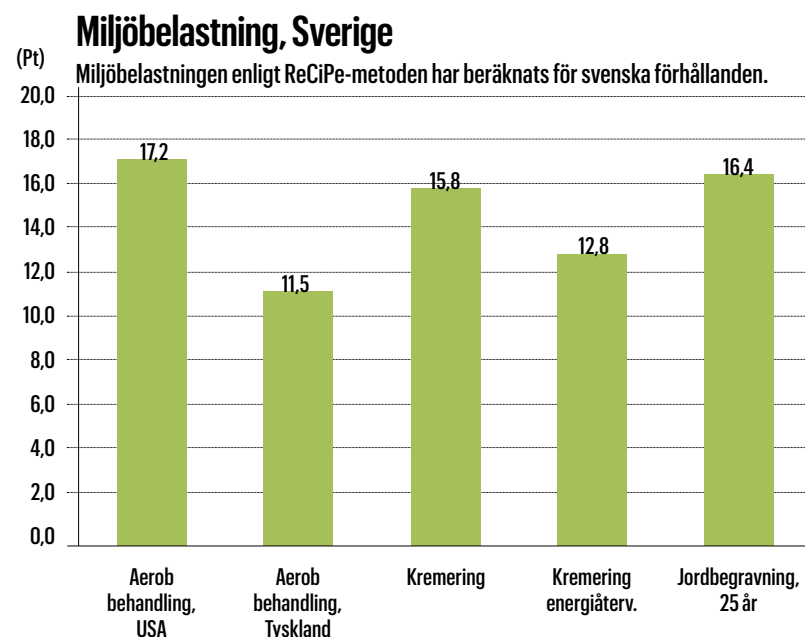

Pablo Metz och kollegan Olga Perov förevisar återjordningsprocessen som den går till i Mölln, där Meine Erde har ett av sina två Alvarium. Intressenter kommer från när och fjärran. Ovan en delegation från USA och Tjeckien.

Eva Pohl, lektor i miljöteknik vid Linnéuniversitetet har gjort en jämförelse mellan olika begravningsmetoder som visar att återjordning enligt tysk modell är miljövänligast.

för entreprenörer inom begängelse. Pablo Metz och Max Hüsck när en framtidsvision om att sådana här anläggningar ska finnas på varenda kyrkogård i hela Tyskland. Det finns 30 000, så företaget har potential att växa.

– Behovet finns. De tyska krematorierna går för fullt och vi vet att de alternativ som hittills funnits är otillfredsställande, säger Pablo Metz.

Han visar sitt Alvarium där den guldskimrande behållaren står i centrum, med karet där den avlidnas kropp placeras på en bädd av hö och halm, och berättar om en av de ceremonier som hittills hållits. Om mannen vars hustru, dödssjuk i cancer, önskade bli buren av sin make, lagd på bädden här för att sedan åter bli till jord genom Meine Erdes process.

– Först sa han att han inte skulle klara det, och bad andra lyfta över kroppen, men så fick han se den här platsen och ändrade sig. Han la sin hustru själv på bädden av halm och begravningsceremonin hölls härinne. Det var otroligt vackert och finstämt.

Metoden innebär också för de anhöriga att de kan vara med längre i processen, förklarar Pablo Metz. De kan komma hit till kapellet medan återjordningen sker, i stillhet och tystnad, och de kan när processen är klar se den anhörigas mull värdigt sänkas ner i jorden. Det blir en öppnare väg till den sista vilan.

ELMSHORN, ÅTTA MIL söder om Kiel, inte så långt från Hamburg, ligger en 19 hektar stor kyrkogård från 1896. Som så många andra gamla kyrkogårdar står här sneda gamla gravstenar på många platser. Kyrkogårdsförvaltaren Torsten Kock och hunden Spike visar oss genom ett ännu orört skogsparti på kyrkogården som via en liten stig leder till en ljus och lummig minneslund med en kulle i mitten. En minnesplakett, ett nyplanterat träd och en samling vackra blomsterdekorationer vittnar om att det här är en plats för såväl levande som döda.

– Här finns plats för 80 återjordade och 800 kremade, berättar Torsten och visar också på den utomhuskyrka, bestående av träbänkar och ett enkelt altare under en liten pergola, som möjliggör begravningsceremonier på platsen. Användningsområdena är fler än så.

– Många kommer hit bara för att rasta hunden eller ta en promenad, säger Torsten Kock och tillägger att det är precis så de tycker att lunden ska fungera.

I skogen invid den lilla stigen finns en annan glänta med uppställda bikupor. Torsten Kock ser framför sig att det här ska bli ett utflyktsmål för skolor och ungdomar, där de kan lära om ekologiska processer och på ett naturligt sätt föra samtal om döden. Det fattas oss, menar också han. När Torsten Kock kom i kontakt med Pablo Metz och Meine Erde kände han direkt vad han ville utveckla tillsammans med sina medarbetare.

På kyrkogården i Mölln där Pablos farmor begravdes 2023 finns lite växter planterade invid en natursten med hennes namn.

Torsten Kock

anhöriga. En ljus och naturlig mötesplats för samtal om livet och döden, säger Madeleine Larsson.

Att vi inte pratar om döden är kanske vårt största hinder för att hitta nya kreativa lösningar på begravningsmetoder, det menar både de svenska och tyska pionjärerna för återjordning.

– Förr var vi människor rädda för vad som skulle hända oss efter döden. Sedan blev vi rädda för att bli gamla och sjuka. Idag är vi kort och gott rädda för att dö och därför pratar vi inte om det, trots att det är det enda vi alla säkert vet att vi ska göra, konstaterar Pablo Metz.

MÖLLN LIGGER FÄGELVÄGEN bara tre mil från Malmö. Ett vackert beläget litet samhälle med knappt 20 000 invånare. Meine Erde bedriver sin verksamhet i ett kapell invid en av stadens kyrkogårdar. Bakom skärmar med naturmotiv döljer sig fyra kokonger, lika många som i kapellet i Kiel. Vi får se dem, men inte fotografera, främst av konkurrensskäl. I Tyskland finns en stor marknad att bevaka

” Vi är miljömedvetna numera, väljer rätt kost och hybridbilar. Återjordning representerar bättre vår samtid.”

Helen Forsberg

▲ Madeleine Larsson (t v) och Helen Forsberg företräder begravningsbyråer i Västsverige och vill se nya miljövänliga begravningsmetoder införas. Den tyska återjordningsmodellen går att anpassa till svenska förutsättningar, menar de.

En av tre visste inte, men bland övriga två tredjedelar svarade 27 procent att de önskade ”Reerdigung”. En överraskande siffra med tanke på att metoden då endast varit tillgänglig i ett år. Vad som också förvånade Pablo Metz var att de flesta av de som valde återjordning var sådana som annars hade valt kremering.

– Jag trodde att det skulle vara de som föredrog kistbegravning, det gamla sättet gå i jorden, som nu skulle välja detta. Men så var det inte.

Oavsett skäl menar Pablo Metz att undersökningen bekräftar att de som attraheras av det nya alternativet, liksom hans farmor, inte tycker att de två redan existerande sätten känns bra.

Vad yngre generationer anser är inte mätt i någon undersökning men förespråkarna tror att den nya metoden kan möta de ungas klimatångest.

– Det här är ju en chans för människan att ge tillbaka något till jorden, vilket vi inte gör vid kremering eller kistbegravning. Vi är miljömedvetna numera, väljer rätt kost och hybridbilar. Återjordning representerar bättre vår samtid.

Det säger Helen Forsberg på Fjällmans begravningsbyrå i Göteborg. Tillsammans med Madeleine Larsson på Västkustens begravningsbyrå i Kungsbacka har hon startat organisationen Jordatorium som driver opinion i den här frågan. Med stöd av Sveriges Begravningsbyråers Förbund, SBF, arrangerade de resan till Mölln i maj där också Eva Pohl deltog.

Deras vision är att skapa en plats där en organisk återjordningsprocess kan ske, men också viktiga samtal om liv och död kan föras.

– Vi ser framför oss en byggnad, ett Jordatorium, där anhöriga kan ta ett sista farväl, hålla en ceremoni, och även regelbundet återvända till för att minnas sina

Meine Erde, Tyskland

- Grundades 2020 av Pablo Metz och Max Hüsch. Driver i dag två Alvarium, ett i Kiel och ett i Mölln med vardera fyra kokonger.

- 1 mars 2022 genomfördes Europas första Reerdigung, "återjordning".

- 5 januari 2024 ändrades begravningslagen i den tyska delstaten Schleswig-Holstein för att godkänna en längre testperiod av metoden.

- Så går det till: Kroppen läggs på en bädd av 130 kilo hö och halm och fuktat med 200 liter vatten. Ett lock sluter tätt, luft leds in och ut. En gång per dygn vaggas "kokongen" långsamt, snart stiger temperaturen och en ekologisk förmultning startar, helt utan kemikaliska tillsatser. Efter 40 dagar är processen klar.

- Metaller skiljs ur med metalldetektor, de porösa benresterna finfördelas tillsammans med mullen. Återstår 110-120 kilo jord som läggs 30 centimeter ner vid jordsättningen, 20 cm markjord läggs därefter ovan mullen.

Recompose, USA

- Grundat av arkitekten Katrina Spade som 2014 startade "Urban Death Project" med fokus på att hitta ett nytt system för dödsvård som förvandlar kroppar till jord.

- Sedan 2020 återjordar Recompose Life kroppar via en så kallad NON-process (naturlig organisk nedbrytning). Kroppen placeras i en kammare tillsammans med träflis, halm och alfalfa. När kroppen omvandlats till mull separeras metaller och större benrester som finfördelas i en kvarn, som vid kremering, och tillförs sedan reten av mullen. Hela processen tar 8-10 veckor och kvar blir cirka 750 liter jord.

Det ser ut som en helt vanlig grav. Faktiskt påminner ytan mer om den vid en kistbegravning, men det är för att jordhögen blir så mycket större än mängden aska efter en kremerad kropp. Det blir en avlång grav. Men grannen kan ligga nära. Och här finns inget som måste brytas ner av jorden under många, många år. Farmor är redan, så att säga, återvunnen.

En begravningsprocess med Reerdigung i Tyskland kostar i dagsläget 2 900 euro. Ett delmål för Meine Erde är få staten att sanktionera metoden, så att alla i framtiden ska ha råd. Totalt kan rörelsen räkna in 800 volontärer som lobbar gentemot politiker och kommunala och regionala beslutsfattare för att återjordning ska kunna ske i hela landet.

SVERIGE BÖRJADE LOBBYVERKSAMHETEN redan 2019 när Helen Forsberg och Fjällmans begravningsbyrå arrangerade ett seminarium på Posthotellet i Göteborg, kallat "P.S. Om jag dör ...". Inspirerade efter att ha sett ett TED-talk med arkitekten Katrina Spade, grundaren av Recompose i USA, ville de starta en diskussion med kyrkans företrädare, forskare och andra intressenter om ett nytt begravningsskick i Sverige och ett miljötänk kring begravningar.

– Det togs emot väldigt bra, konstaterar Helen Forsberg.

Organisationen Jordatorium bildades därefter, och i mars 2023 besökte Helen Forsberg och Madeleine Larsson Seattle i USA för att ta del av den metod som Recompose använder sig av. Med jämförelsematerial från Tyskland och Eva Pohls miljömätning som förstärkning hoppas de nu komma vidare.

I Sverige är det kyrkan som är huvudman för begravnings- och krematorieverksamhet och intresse för nya metoder har tidigare visats. För ett tiotal år sedan satsades på utveckling av en variant som innebar frys-torkning av kroppen. Den förverkligades aldrig, men att kyrkan den gången gick in med medel till forskningen stärker hoppet om att de nu kan stödja ett införande av återjordning.

– Vi vet att vi har en av de bästa kremerings-metoderna i världen ur miljöhänsyn, men nu finns en ännu bättre metod och vi har alla allt att vinna på att utveckla något nytt vid sidan om det vi redan har, säger Helen Forsberg.

Kyrkan i Sverige äger dessutom mycket skog och mark. Minnesskogar skulle kunna tillföras näring i form av återjordning och kyrkogårdar tränga av gamla gravstenar skulle med inrättande av gravkullar, sådana man hade förr, hitta nya vackra lösningar menar

” Det är bara att kavla upp ärmarna och börja titta på det här. Metoden matchar svensk kultur.”

Helen Forsberg

I lunden på kyrkogården i Elmshorn finns plats för 80 återjordade. En plakett eller ett träd kan markera var gravarna är.

Jordatoriums representanter. Den nya metoden kan hjälpa kyrkan att leva upp till sina klimatmål och väcka intresse hos den yngre generationen, resonerar de. Responsen har hittills uteblivit.

De kontakter som tagits med ärkebiskop Martin Modéus för att få till en dialog har inte lett framåt. Kyrkan hänvisar kort och gott till nuvarande lagstiftning och skjuter frågan till regeringen.

Ärkebiskopen vill inte heller besvara Faktums frågor om kyrkans ansvar att främja nya miljövänliga begravningsmetoder eller om kyrkan ser något hinder för att införa ett tredje alternativ i Sverige. Han avböjer helt medverkan, via sin pressekreterare Mikael Stjernberg.

Katarina Evenseth, ordförande i Föreningen Sveriges Kyrkogårdschefer, säger däremot att Sverige inte bör ställa sig främmande för nya metoder. Hon har själv besökt Recompose i USA och tror att vi kanske kan få se en förmultningsprocess införas i Sverige om ett tiotal år.

– Men metoden är än så länge relativt okänd också inom kyrkogårdsförvaltningarna, säger Katarina Evenseth.

För att komma vidare krävs en allmän efterfrågan, en kyrkogårdsförvaltning som vill pröva saken, ett beslut av Länsstyrelsen och en lagändring.

Hur ställer sig då regeringen i frågan? Än så länge – inte alls. Socialminister Jakob Forssmed svarar skriftligt på Faktums frågor genom sin pressekreterare Simon Hoff: "Om man ska tillåta någon annan begravningsmetod än de två som vi har i dag – dvs kremering eller kistbegravning – så krävs en ändring av lagen. Det finns i skrivande stund inget som i nuläget föranleder ett sådant arbete då dagens ordning i allt väsentligt bedöms fungera väl."

Helen Forsberg och Madeleine Larsson är uppriktigt förvånade över att inte större intresse visas i frågan. Återjordning kan bli ett viktigt steg mot en grönare framtid menar de, och välkomnar en dialog kring forskningen och utvecklingen i Tyskland.

– Det är bara att kavla upp ärmarna och börja titta på det här. Metoden matchar svensk kultur. Hjulet behöver inte uppfinnas en gång till, säger Helen Forsberg. ●